

De natuur van de mens en de natuur

Natuur is mode. Dit blijkt onder andere uit het jargon dat de laatste decennia door de snel groeiende populatie natuuraanbidders is ontwikkeld. Natuurbouw, natuurontwikkeling, natuurvriendelijk onderhoud, de natuur een handje helpen, oernatuur, natuurpotenties, kansrijke natuurgebieden, duurzame ecosystemen, ecologisch inpasbaar, ecologische hoofdstructuur, ecologische infrastructuur, biodiversiteit, natuurdoeltype en streefbeeld zijn voorbeelden van kreten en uitdrukkingen die behoren tot de natuur-turbotaal. Dankzij de creatieve beleidsmakers neemt de Babylonische spraakverwarring in natuurminnend Nederland in hoog tempo toe. Maar dat natuurbeheer een esoterische aangelegenheid is geworden is niet het enige. De bureaus en kasten van natuurbeleidsmakers en -beheerders raken steeds voller met beleidsnota's en beheersplannen gevuld met ideeën over hoe de natuur te beheren. Indien al deze ideeën worden uitgevoerd dan wordt natuurbeheer wellicht één van de belangrijkste pijlers van de Nederlandse economie en daardoor wordt dan automatisch, als bijkomend voordeel, het voortdurende conflict tussen economie en natuur grotendeels opgelost. Een steeds terugkerende vraag bij de discussies over natuurbeheer is of het eigenlijk wel nodig is sturend op te treden in natuurgebieden, want de mooiste en de meest perfecte natuur is toch natuur minus de invloed van de mens? Sommigen ondersteunen deze stelling en zijn van mening dat de mens in alle gevallen zijn handen thuis moet houden. Anderen vinden dit te ver gaan. Dus worden er uitzonderingen gemaakt en het aantal uitzonderingen begint flink toe te nemen, zodat pure natuur in Nederland voorlopig niet tot de mogelijkheden behoort. Waarom al die uitzonderingen, of met andere woorden, waarom laat de natuur van de mens niet toe dat de omringende natuur haar gang kan gaan?

Het natuurbeheer in de Waddenzee

Voordat op bovenstaande vraag wordt ingegaan eerst een praktijkvoorbeeld. Hoe

is bij voorbeeld het beheer van het natuurgebied "De Waddenzee" ingericht? De hoofddoelstelling van het Waddenzeebeleid is in de herziene PKB-Waddenzee als volgt geformuleerd: "Een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied". Bij de verdere concretisering van deze algemene doelstelling staat vermeld dat het beleid gericht is op een ongestoord verloop van de natuurlijke processen; maar wat is de praktijk? Ten eerste moeten menselijke activiteiten met een economische en/of recreatieve betekenis mogelijk blijven. Zo worden geulen door baggeren op diepte gehouden vanwege de scheepvaart, mosselzaad wordt gevestigd en weer uitgezaaid op kweekpercelen, zand wordt gewonnen voor het ophogen van industrieterreinen, militairen zorgen voor geluidsoverlast en vervuilen de bodem met munitieresten, stuifdijken worden in stand gehouden om de veiligheid van mensen te garanderen en gaswinning vindt plaats om het financieringstekort enigszins binnen de perken te houden.

Ten tweede dienen er menselijke activiteiten plaats te kunnen vinden ten behoeve van de natuur zelf. Hieronder volgen

Plat form

In deze rubriek komen auteurs aan het woord, die vanuit hun kennis uit onderzoek en/of praktijkervaring hun visie geven op bepaalde beleidsvoorname, -plannen, nota's e.d. Hier volgt een bijdrage van J. van den Bergs.

enkele voorbeelden. Griend is verstevigd door een zandsuppletie om zodoende het broedgebied van de Grote stern veilig te stellen. Eiland- en vastelandskwelders worden beschermd door stuifdijken en kwelderwerken met als doel het huidige kwelderareaal te behouden. Op Rottumeroog wordt het onderhoud, nadat was voorgesteld het eiland aan de natuur over te laten, voortgezet vanwege de emotionele band die verschillende kustbewoners met het eiland hebben. Deze emotionele band is gebaseerd op gevoelens van onveiligheid (er kan maar beter een eiland voor de kust liggen), cultuurhistorische waarden (bij voorbeeld "De tuin van Toxopeus") en natuurwaarden. Groot en Klein zee gras tot slot is de afgelopen jaren op verschillende plaatsen geplant in de hoop dat het zich zou kunnen handhaven en verspreiden, waardoor weer een situatie zal ontstaan vergelijkbaar met die vóór 1930 toen het zee gras nog massaal in de Waddenzee voorkwam.

Er zijn dus redenen genoeg om uitzonderingen te maken op het beleid van een ongestoorde ontwikkeling: economische, cultuurhistorische (nostalgie), veiligheid, recreatieve en de natuur zelf, zoals het behoud van soorten en biotopen of de (her)introductie van soorten. Afgezien van economische en veiligheidsredenen vinden dus ook in de Waddenzee allerlei activiteiten plaats om de natuur bewust in een bepaalde richting te sturen. Kortom: de natuur laat ons niet onverschillig, wij hebben zo onze voorkeuren.

Werkelijkheid en fantasie

Maar waar komt de drang vandaan om voortdurend in onze omgeving in te grijpen? Om daar antwoord op te kunnen geven moeten we ver terug in de tijd, de tijd dat Jan en Mina uit de bomen waren geklommen en bezig waren de savanne te veroveren, ongeveer 50.000 jaar geleden. Terwijl ze over de savanne liepen bedachten ze dat het vangen van prooidieren met blote handen maar een geklooi was en dat het best anders zou kunnen. Zij kwamen op het idee een slinger te maken waarmee ze stenen met een redelijke precisie over een grote afstand konden gooien. Het bleek inderdaad een methode te zijn die in de praktijk goed werkte en Jan en Mina konden in vergelijking met hun soortgenoten relatief gemakkelijk aan voedsel komen. Maar hun soortgenoten gingen natuurlijk ook een slinger maken. Toen algemeen bekend was dat je met



'Natuurontwikkeling' op Rottumeroog.

gereedschappen je leven kon veraangenaamen was het hek van de dam; er werden steeds meer en ingenieuzere gereedschappen ontwikkeld. Na het stenen tijdperk kwam het bronzen tijdperk; de mens ontdekte dat veel delfstoffen gebruikt konden worden bij het vervaardigen van gereedschappen en toen uiteindelijk een intensieve samenwerking tot stand kwam tussen natuurwetenschap en technologie raakte de zaak in een enorme stroomversnelling. De mens ging steeds grootschaliger in z'n omgeving ingrijpen om zodoende z'n leven in materialistisch opzicht te verbeteren.

Vanaf het moment dat Jan en Mina een slinger hebben ontwikkeld is er iets belangrijks in ons hoofd gebeurd. Er is namelijk een circuit van neuronen in werking getreden waarbij het beeld van de waargenomen werkelijkheid werd vergeleken met een fantasiebeeld, een beeld van hoe de werkelijkheid er uit zou kunnen zien indien je een slinger zou kunnen gebruiken. Als het fantasiebeeld, zeg maar het idee geboren is, is de volgende stap de realisatie van het fantasiebeeld. Dat noe-

men wij tegenwoordig het realiseren van doelstellingen of het verwerkelijken van streefbeelden. Toen eenmaal de kracht van fantasiebeelden ontdekt was, gingen men steeds meer oefenen dit soort beelden op te roepen, waarna men aan de slag ging om na te gaan of de verschillende fantasiebeelden in werkelijkheid konden worden gerealiseerd. Er werden steeds meer neuronen aan het bovengenoemde circuit toegevoegd, waardoor de ideeënkooft toenam evenals het aantal ingrepen in onze omgeving. Het proces van ideeën ontwikkelen-ingrijpen in de omgeving-ideeën ontwikkelen valt dan ook te karakteriseren als een cyclisch zichzelf versterkend proces.

Fantastisch natuurbeheer

Doordat de materiële vooruitgang zo'n opzienbarend succes was, ontstond het gevoel dat alles bestuur-, controleer- en beheersbaar was. Vandaar dat het principe achter de technologische ontwikkeling later ook werd toegepast op andere gebieden, zoals de gezondheid van de mens, het menselijk gedrag en het natuurbeheer. Het ziek zijn beviel niet

meer, aan het menselijk gedrag viel ook wel iets te verbeteren en de ons omringende natuur was verre van perfect. Dit laatste blijkt onder andere uit de grote variatie aan parken en tuinen en de hoeveelheid energie die wij in het onderhouden en wijzigen van onze eigen tuinen steken om zodoende de tuin (natuur) van onze dromen te verwezenlijken. Het tuinieren zit ons als het ware in het bloed, en dat merk je ook bij het beheer van natuurgebieden. In eerste instantie roepen biologen nog dat het beheer van niets doen het beste is, maar zodra een bioloog wordt aangesteld als beheerder kan hij het niet laten sturend te gaan optreden. Opeens zijn er te veel meeuwen, te weinig sterns, te weinig orchideeën en moet er een exotische grote grazer komen. Vervolgens worden er eieren geïnjecteerd, schelpenbankjes aangelegd, kunstriffen gebouwd, eilanden opgespoten en natte duinvalleien gecreëerd om de natuur in de gewenste richting te sturen.

De Levende Natuur

De motivering voor deze ingrepen is meestal dat uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat de natuurwaarde, soms de intrinsieke waarde genoemd om het nog iets objectiever te laten klinken, van het gebied toeneemt. Maar dat is flauwe kul: net als ieder mens heeft ook iedere bioloog zo z'n eigen fantasiebeelden over hoe de natuur er uit zou moeten zien. Wat dus toeneemt is niet de intrinsieke waarde van de omringende natuur, maar de natuurwaarde in onze hoofden. Omdat wij in ons hoofd een strikte scheiding aanbrengeen tussen enerzijds de mens en anderzijds de omringende natuur vergeten we meestal dat we zelf ook onderdeel zijn van de natuur. Onderdeel zijn van een systeem betekent dat het systeem alleen van binnenuit met een gekleurde bril op kan worden bekeken. Even uit het systeem stappen, waardoor een totaal en objectief overzicht kan worden verkregen, is onmogelijk. Wij kunnen geen objectief toetsingskader vaststellen op basis waarvan is na te gaan welke natuur de beste natuur is. Doordat reeds eeuwen lang wetenschappelijk onderzoek beschouwd wordt als een objectieve bezigheid, is deze gedachte zo diep in de westerse cultuur doorgedrongen dat hier nauwelijks afstand van kan worden genomen. Als wij op basis van wetenschappelijk onderzoek iets bedacht hebben, doen we net alsof het idee niet van onszelf afkomstig is, maar ons aangereikt is door één of andere postbode die de berichtgeving vanuit het objectiviteitscentrum van het heelal verzorgt. Hierdoor krijgt het idee het karakter van een absolute waarheid met als gevolg dat de kans op uitvoering van het idee aanzienlijk wordt vergroot.

Aaibaarheid en nostalgie

Een neutrale houding ten opzichte van de natuur is de mens niet gegeven en dat geldt ook voor onderzoekers, beleidsmakers en beheerders van natuurgebieden. De voorkeur van mensen voor bepaalde plante- en diersoorten valt niet te ontkennen. De inmiddels bekende aaibaarheidsfactor zou bij het totstandkomen van onze voorkeuren een belangrijke rol spelen, maar dat is zeker niet de enige factor. Ook het zeldzaamheids criterium spreekt aan. Als Piet een Schotse hooglander als grote grazer in zijn natuurgebied heeft binnengehaald dan wil Jan toch eigenlijk wel een Wisent in z'n gebied want die hebben we nog niet in Nederland. En het mooie is dat er altijd wel wetenschappelijke argumenten te bedenken zijn waarom

in zo'n geval een Wisent beter is dan een Schotse hooglander. Mensen zijn bijzonder creatief als het gaat om het verwezenlijken van hun fantasiebeelden. Nostalgie is eveneens een drijfveer van betekenis. Het landschap waarin de mens is opgegroeid blijkt over het algemeen op latere leeftijd de hoogste waardering te krijgen. Degenen die vertrouwd zijn met de vergezichten van het Friese kleigebied willen veelal niet in een bos wonen en de mensen die grootgebracht zijn met de boslucht in hun neus hebben vaak een hekel aan harde wind. Vandaar ook de grote behoefte heidevelden, blauwgraslanden en houtwallen in stand te houden, want daar zijn we vertrouwd mee. Ook diversiteit in soorten en biotopen is erg belangrijk voor de mens, omdat hij namelijk van afwisseling houdt. Een complex van factoren zorgt er dus voor dat ieder mens zo z'n eigen fantasiebeelden en voorkeuren heeft over hoe de omringende natuur er uit moet zien. Dit alles impliceert dat natuurbeheer een subjectieve aangelegenheid is.

De toekomst

Het principe te streven naar een ongestoorde ontwikkeling van natuurgebieden is net zoiets als het principe te streven naar vrede op de gehele aardbol: het is leuk bedacht maar staat veraf van de werkelijkheid. De huidige natuur van de mens maakt het vrijwel onmogelijk z'n handen thuis te houden. Het kan dus nog wel even duren voordat er weer oernatuur in Nederland aanwezig is, maar dat geeft niet want de ons omringende natuur heeft alle tijd. Voor de aanvang van het tijdperk Homo sapiens is er namelijk 1 miljard jaar lang pure levende natuur geweest en wellicht komt daar, na het uitsterven van onze soort, nog een keer 1 miljard jaar bij. Laten we niet pessimistisch zijn en ervan uitgaan dat de onnatuurlijke mens het als soort nog 1 miljoen jaar vol kan houden. Dan is vervolgens de rekensom makkelijk te maken: de natuur zonder de soort mens komt ruimschoots aan haar trekken. De vraag waarom in de evolutie van organismen na 1 miljard jaar een onnatuurlijke soort is ontstaan is hiermee overigens nog niet beantwoord. Misschien een foutje van de natuur?

J. van den Bergs
Milieukundig adviseur
Rijkswaterstaat directie Noord-Nederland -
Postbus 2301
8901 JH Leeuwarden



Ondanks grote beheersinspanningen zijn de natte beekdalgraslanden in het Reestdal in waarde verminderd. Reden voor de Stichting het Drentse Landschap een aanzet te geven tot de uitvoering van een hydro-ecologisch onderzoek in het gebied. Dit onderzoek had als doel inzicht te geven in de wijze waarop waterhuishoudkundige factoren bepalend zijn voor de aanwezige variatie in plantengemeenschappen. De onderzoeksresultaten hebben geleid tot concrete voorstellen voor aanpassingen in het waterbeheer en de planning en uitvoering van het natuurbeheer in het gebied.

U. Vegter &
E.W.G. van der Bilt